

Yeni Toplumsal Hareket Tartışmalarında Amerikan Ekolü: Kaynak Mobilizasyonu ve Siyasi Fırsat Yaklaşımları

American Ecole in New Social Movements: Source Mobilisation and Political Opportunity Approaches

Çağrı KADEROĞLU BULUT, Arş. Gör., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: cagrikaderoglu@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

Yeni Toplumsal Hareketler, Kolektif Davranış Teorisi, Kolektif Eylem, Kaynak Mobilizasyonu, Siyasi Fırsatlar Yaklaşımı.

Öz

Dünya çapında, 1960 sonrası dönemin en önemli toplumsal aktörlerinden biri olarak kabul edilen yeni toplumsal hareketler, pek çok düşünsel çabanın nesnesi olmuştur. Söz konusu hareketleri açıklamak üzere geliştirilen literatür, birbirinden oldukça farklı bilimsel geleneklerden ve farklı amaçlardan/ön kabullerden hareket eden yaklaşımları kapsamaktadır. Bu çalışmada, yeni toplumsal hareketlere ilişkin paradigmalardan birini oluşturan Amerikan Ekolü ele alınacak ve bu ekolün toplumsal hareketlere ilişkin yaklaşımı incelenecektir. Bu kapsamda yeni toplumsal hareketlere ilişkin Amerikan Ekolü'nü oluşturduğu düşünülen iki önemli yaklaşım –kaynak mobilizasyonu ve devamında ortaya çıkan siyasi fırsatlar yaklaşımı- ele alınacaktır. Söz konusu kuramların yeni toplumsal hareketlere yaklaşımları; birey, örgüt, amaçlar ve hareketlerin etkinliklerine ilişkin kavrayışları üzerinden irdelenecektir.

Keywords:

New Social Movements, Theory of Collective Behavior, Collective Action, Resource Mobilization, Political Opportunity Approach.

Abstract

The new social movements, which are regarded as one of the most significant social actors in the post-1960s world, have been the object of numerous intellectual efforts. The literature developed in order to explain such movements encompasses different approaches that starts out from rather different scientific traditions and aims/assumptions. In this paper, the American school of thought, which constitutes one of the main paradigms on new social movements, will be taken up and the approach of this school to social movements will be examined. In this context, two important approaches –resource mobilization and the following political opportunity approach- which are considered to be constituting the American school will be discussed. The approaches of these theories towards new social movements will be analysed through their conception of individuals, organization, aims and the activities of movements.

Giriş

Toplumların ve dünyanın ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel açılardan büyük bir dönüşüm sürecinde olduğu ve bu süreçte derin bir yeniden yapılanmanın gerçekleştiği günümüzde artık rahatça söylenebilmektedir. Fakat burada basitçe bir değişimden değil, kapsamlı ve köklü bir farklılaşmadan söz edilmelidir. Çünkü bu farklılık, pek çok boyutta yaşanmakta, toplumun pek çok alanında doğrudan iç içe geçmekte, birbirini beslemekte ve çakışmaktadır. Öyle ki, yaşadığımız farklılık artık sadece toplumsal alanların değişmesi değil, bu alanlara ve toplumun kendisine dair düşünme biçimlerimizin, dünyayı algılama ve açıklama mekanizmalarımızın değişiyor oluşudur. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası ilişkiler sisteminin ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerdeki yapılarının (Coşkun; 2007: 13) 1970'lerle başlayan süreçte hızla değişime uğraması ve kültürel ve sosyal dönüşümlerin de desteğiyle toplumsal pratiğin bir bütün olarak değişmesi, dünyayı anlamlandırmamızı belirleyen ve denetleyen yeni mekanizmaları da ortaya çıkarmıştır. Bu durum, hemen her düşünce zemininde izlerini göstermektedir. Bu izler aynı ve tek tip bir özellik taşımadığı gibi, aksine çeşitli taraflar arasında var olan farklılıkları daha da derinleştiren bir işlev görmektedir. Yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılan hareketler de dünyayı ve toplumu anlamlandırma çabasında, bu izlerin takip edilebileceği özel bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hareketler son yıllarda en çok tartışılan alanlardan biri olmasının yanında, kimi belirsizliklerin, muğlaklıkların ve çelişkilerin de en çok hissedildiği alanların başında gelmektedir. Bu durumda kimi “teknik ve yapısal” nedenlerin etkisi olabileceği gibi, söz konusu tartışmanın entelektüel sınırları aşarak, toplumsal pratiğin içerisine doğrudan politik bir anlamla oturuyor olmasının da büyük etkisi vardır. Keza toplumsal hareketler etrafında şekillenen birçok tartışmanın temel belirleyici sınırı “toplumsal eylemin siyasal ifadesi ve anlamı” olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla, bu kapsamda geliştirilen hemen tüm değerlendirmeler, açıkça ya da dolaylı olarak sınıf tartışmalarına göre konumlanmakta; yeni hareketler ile toplum ve sınıf arasında kurulan ilişkinin (söz konusu ilişkiyi ister kabul ister reddederek de olsa) niteliği bu alandaki tartışmaları önemli ölçüde belirlemektedir.

Yeni hareketlere ilişkin oluşan literatür, -Marksist tartışmaları dışarıda bırakırsak- temel olarak iki önemli koldan oluşmaktadır. Bunlardan biri Avrupa (özellikle Fransa) kökenli “Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması”, diğeri ise Amerikan sosyal bilimlerinin içerisinden geliştirilen “Kaynak Mobilizasyonu” ve “Siyasi Fırsatlar” yaklaşımlarıdır.

Bu çalışmada, Avrupa kökenli yaklaşımlara karşı, özellikle ülkemizde, çok fazla tartışma alanı bulunmayan Amerikan Ekolü ele alınarak, bu yaklaşımların yeni toplumsal hareketlere ilişkin kavrayışının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada önce, yeni toplumsal hareketlere ilişkin temel tartışmalar ele alınacak, ardından bu hareketlere ilişkin kuramların şekillenmesini sağlayan ve klasik sosyolojiden kopuş olarak nitelendirilebilecek tarihsel döneme değinilecek ve son olarak söz konusu hareketlere ilişkin Amerikan kökenli yaklaşımlar irdelenecektir.

Yeni Toplumsal Hareketler: Temel Tartışmalar

Yeni toplumsal hareketler, özellikle 1960'ların sonlarında ortaya çıkan ve toplumsal yapının farklı katmanlarındaki çelişki ve çatışmalar üzerinde hareket eden, o alanların sorun, çözüm ve taleplerini öne çıkaran sosyal-muhalif hareketleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu hareketler daha çok kadın hareketi, çevre hareketleri, ırkçılık karşıtı hareketler, anti-nükleer hareketler, eşcinsel hareketleri, savaş karşıtı hareketler, etnik ve yerlilik hareketleri ile konut işgalleri ve mahalle düzeyinde katılım girişimleri vb. şeklinde karakterize olmaktadır.

Yeni toplumsal hareketleri, 'yeni' yapan şey tartışmalıdır. Ancak bu konudaki genel görüşlere göre, onun yeniliği bu hareketlerin eskinin büyük, kitlesel ve bütünlüklü hareketleri karşısında, daha parçalı, farklılaşmış ve özelleşmiş konular çerçevesinde oluşmuş olmasından kaynaklanır. Bunun yanında, 'eski' ve yeni hareketler arasındaki farklılık sadece ilgi alanları ve taleplerle belirlenmemekte, aynı zamanda bu hareketlerce kullanıma sokulan yeni eylem ve söylem biçimlerinin varlığı, hareketlerin aktörleri ve örgütlenme biçimleri ile çağdaş toplumlarda ifade ettikleri anlamlar da pek çok düşünür tarafından, onları yeni yapan özellikler arasında sayılmaktadır.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını belirleyen temel noktalara ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlar; teknolojik paradigmanın üretim sürecindeki ve devlet organizasyonundaki etkisi (Şaylan, 2003); esnekleşmenin üretim ve istihdam yapılarındaki etkisi (Belek, 1997); sınıf çatışmalarından farklı olarak ortaya çıkan yeni toplumsal çatışmalar ve hizmet sektörünün imalat sektörü aleyhine büyümesi olarak sıralanmaktadır (Coşkun, 2007). Ayrıca, post-endüstriyel bir toplum yapısının oluşması (Touraine, 1999), refah devleti modelinin çözülüşü (Offe, 1999) ve sivil toplumun devlet aleyhine genişlemesi de yeni hareketlere neden olan gelişmeler olarak tanımlanmakta; yeni hareketlerin nedenleri, dinamikleri, yapıları ve kapasitesi gibi konular temelde bu başlıklar etrafında değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

Bunun yanında, söz konusu hareketlerin talep ve içerik bakımından eski hareketlerden çok farklı olmadığını ifade edenler de mevcuttur. Tanıl Bora (1990: 49) bu noktayı vurgulayarak; "yeni hareketlerin, tanımladığı sorun alanları ve talep içerikleri bakımından; 19. yüzyıla uzanan kökleri" olduğunu; ek olarak, bu hareketlerin "siyasal ve ideolojik dayanakları, üslupları bakımından 1960'ların sosyalizan/anarşizan hareketlerine dayandığını" söylemektedir. Yeni toplumsal hareketlerin "eski"nin itiraz sebepleri, direnç mekanizmaları ya da karşı çıkış pratiklerine yaslanarak başka biçimler altında var olduğunu savunan Doğan Çetinkaya (2008b: 34-42) da benzer bir durumu ifade etmektedir. Hatta Çetinkaya bir adım daha ileri giderek "toplumsal hareketlerin eski ve yeni olarak sınıflandırılmasının anlamsızlığını" vurgulamakta ve yeni toplumsal hareketlerin ayrı bir hareket paradigması olarak ele alınmasının dahi yanlış bir tutum olduğunu savunmaktadır Calhoun'a (akt. Lelandais, 2009: 68) göre de bu tür hareketler daha 19. yüzyılda, gerçekleştirilmesi için katkıda bulunmak istedikleri sosyal düzenin kurulması amacıyla hiyerarşik olmayan bir şekilde örgütlenmişlerdir

Esasen söz konusu hareketlere ilişkin değerlendirmeler, liberal ve muhafazakar düşüncülerden Marksistlere kadar pek çok ekolün dahil olduğu, çok katmanlı bir

tartışma olarak yürütülmektedir. Değişen toplumsal ilişkilere, pek çok alanda yaşanan gelişmelere ve dünyanın aldığı yeni görünümüne (“iki kutuplu dünya”nın ortadan kalkması, küreselleşme, neoliberalizm vb.) dair yapılan inceleme ve yargılar göz önüne alınmadan, yeni hareketler üzerine yürütülen tartışmaların niteliği ve gerçekliği de bir anlam ifade etmeyecektir. Tam da bu nedenle söz konusu tartışmaları, kapsamlı toplumsal tasavvurlar üzerinden gerçekleştirilen daha büyük bir tartışmanın parçası olarak okumak faydalı bir anlamlandırma süreci sağlayabilir.

Burada ‘yeni’yi anlamlandırmak için dikkat edilmesi gereken nokta ‘eski’ hareketlerdir. Çünkü neredeyse alandaki tüm düşünürler tarafından, yeni hareketlerin tanımlanmasını sağlayan temel çıkış noktası bu eski hareketlerdir ki bunlar işçi sınıfı hareketleridir. Lelandais’e (2009: 68) göre bahsedilen hareketlerin ‘yeni’ olarak tanımlanmasının sebebi, bu hareketlerin bilinen klasik işçi hareketlerinin ortaya çıkış ve örgütlenme biçimlerinden ayrılmak istenmesinde yatmaktadır. Çayır (1999: 19) da bu noktayı vurgulayarak, “eski sosyal hareketlerin” sınıf tabanına sahip olduğunu ve özellikle işçi sınıfını mobilize ettiğini betimlemektedir. Dolayısıyla ‘yeni’ kavramı – sadece-kronolojik bir sıralamaya değil fakat ‘eski’ sınıf temelli ve çıkar gruplarına dayalı hareketlerden bir farklılığa işaret etmektedir (Coşkun, 2007: 107). Anlaşılacağı gibi, işçi sınıfı hareketlerini karakterize eden eski hareketler kavramına karşı yeni hareketler kavramı, özellikle zamansal bir yenilikten öte, niteliksel bir yeniliği (farklılığı) ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak bu farklılık aynı zamanda eski hareketlerin tarihsel olarak ‘arkaik’ kaldığına dair bir ima da barındırabilmektedir. Buna göre yeni hareketler sadece kronolojik anlamda değil, niteliksel anlamda da tarihsel olarak daha ileri bir noktaya denk düşer. Bu tarz bir vurgu özellikle hakim paradigmada kendini hissettirmektedir.

Değişen toplumsal yapılar ve buna paralel gelişen analiz mekanizmalarının dönüşümünde kendini fark ettiren bu temel ayrımında, eski-yeni karşıtlığından yola çıkılarak yeni hareketlerin ‘sınıf’ın ve temel sınıfsal çelişkilerin dışında bir yerde konumlandığı iddia edilmektedir. Burada, toplumsal hareketlerin, sınıfı merkezden ederek siyasal olanı giderek daha fazla oranda dışladığı ve sivil toplumu hareketlendirdiği vurgusu hakimdir. Fakat bu konudaki vurguların yönü ve içeriği önemli farklılıklar barındırır. Yeni hareketlerin sınıfla olan ilişkisinin yeniden tanımlanması gerektiği konusunda önemli ölçüde uzlaşan bu farklı görüşler, söz konusu durumun gerçekleştiği yeni toplumsal yapıya ve yeni ilişkilere dair değerlendirmeleriyle birbirlerinden ayrılırken; yeni hareketler ile toplumsal mücadele arasında kurulan ilişkinin niteliğine dair fikirleriyle de birbirlerine oldukça zıt konumlarda bulunmaktadır. Ana akım kuramcılar, işçi sınıfının merkeziliğini yitirdiğini (hatta kaybolmakta olduğunu), sınıfsal çatışmaların artık geçerlilik taşımadığını savunurken eleştirel kuramcılar bu sorunu farklılaşan sınıfsal bağlamlar ve sınıfın değişen yapısı üzerinden tartışmaktadırlar. Bu nedenle çok farklı paradigmaların temsilcileri benzer tespitlerde ortaklaşırken, bu tespitleri yerleştirdikleri toplumsal-politik çözümleme çerçeveleri ayrışmaktadır.

Bu ayrışmalar yeni hareketlerin biçimi, niteliği, anlamı ve politik potansiyeli hakkındaki tartışmalarda net olarak görülebilir. Örneğin Touraine (1988) gibi düşünürler, sosyal hareketlerin toplumu dönüştürme ve yeni bir düzen kurma rollerinin/amaçlarının sona erdiğini vurgulayarak yeni hareketleri “işçi sınıfının cenaze marşı” olarak

tanımlarken, bir taraftan da bu tanımları “sınıf çatışmalarının ötesinde yeni bir toplum kurgusunun oluştuğu” analizine dayandırmaktadır. Ona göre yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı sosyal hareketler ve siyasal yapı arasındaki ilişkinin dönüşümünü sergilemektedir. Diğer yandan Marcuse (1998) gibi düşünürler ise işçi sınıfının artık değişimin tek dinamiği olmadığını söylerken, toplumsal mücadelenin ilerletilmesinde solun yeni mücadele alanları ve biçimleri için yeni toplumsal hareketlere açık olması gerektiğini savunmaktadır. Buradan hareketle, yeni bir tarihsel konjonktürde oluşan yeni toplumsal hareketleri ele alırken klasik sınıf tanımlarıyla duruma bakmanın yetersizliği vurgulanmaktadır. Yeni toplumsal hareketler, değişen sınıf yapılarının ve hayatın her alanında çok çeşitli biçimlerde görünür hale gelen tahakküm mekanizmalarının etkinliğine vurgu yapmanın ve muhalefet etmenin bir aracı olarak anlamlandırılmaktadır. Görüldüğü gibi, eski hareketler olarak kategorize edilen işçi sınıfı hareketleri ile ‘yeni’ hareketler arasındaki ayrım, aslında alana dair tüm tartışmayı da (örtük ya da açık olarak) belirlemektedir. Yeni hareketler kimi zaman, sınıflar çatışmasının bittiği çağ olarak ilan edilen neoliberal kapitalizm döneminin yeni sivil toplum aktörleri/özneleri (Touraine, Cohen ve Arato, Habermas) olarak değerlendirilirken, kimi zamansa sınıf çelişkilerinin aldığı dolayımlanmış biçimler içerisindeki yeni çatışmaların bir görüngüsü olarak (Williams, Wallerstein, Offe) ele alınmaktadır. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketlerin sivil toplumun meşruiyetini sağlayan ‘zararsız’ bir aktör mü yoksa kapitalizmin mevcut tarihsel evresinin dinamikleriyle paralel yeni muhalefet mecraları mı olduğu sorusunun, söz konusu hareketler üzerine yapılan tartışmaların ve konumlanmaların ana eksenini oluşturduğu söylenebilir.

Yeni hareketlerin pek çok düşünür tarafından çeşitli biçimlerde ele alınması ile konuya dair oldukça farklı değerlendirmelerin ortaya çıkması belli bir zorluk da yaratmıştır. Bu zorluk gerek hareketlerin parçalı ve kaygan doğası, gerekse de hareketlerin çevrelendiği alanın karmaşık yapısı nedeniyle mevcut yaklaşımları tasniflemek konusunda ortaya çıkmaktadır. Yeni toplumsal hareketler alanına dair en temel sıkıntılardan biri, ortaya atılan pek çok farklı görüşe dair sistemli ve açıklayıcı bir çerçeveleme geliştirilememesidir. Bu da belli başlı tasniflerin yapılamıyor oluşuyla yakından ilgilidir. Bu durum söz konusu yaklaşımları herhangi bir bağlama oturtmayı da güçleştirmektedir. Bu zorluğu aşan ve oldukça anlamlı bir değerlendirme çerçevesi sunan belli başlı iki sınıflandırmadan bahsedilebilir. Bunlar yeni toplumsal hareket tartışmalarını, “süreklilik-kopuş teorileri” ve “kültürel-siyasal versiyonlar” bağlamında ele alan sınıflandırmalardır.

Bunlardan Buechler’in yaptığı sınıflandırma, bu teorileri “kültürel” ve “siyasal” versiyonlar olarak iki biçime ayırır. Buna göre, “kültürel versiyon, geçmişteki ve şimdiki toplumsal tipler ve hareket biçimleri arasında daha radikal bir kopma” (akt. Coşkun, 2007:139) varsayar. “Kültürel versiyon” tezi, söz konusu kopuşun nedenleri ya da kökenleri konusunda, sistemin temel zemini olarak sınıfsal çelişki, çatışma ve taleplerle değil, bunlardan bağımsız kurgulanmış bir kültürel alan/kimlikler çatışması üzerinden ilerler. Dolayısıyla toplumu ve toplumsal ilişkileri üretim ilişkilerinden yalıtık bir biçimde ele almaktadır –ki bu görüşe göre kopuşun kökenleri tam da buradadır. Buna göre kopma, modern toplumla post-modern toplum arasında; sınıfsal olarak çelişkili bir toplumsal sistemle sınıf çatışmalarının bittiği bir yeni toplum arasında; maddi değerlerle post-materyal değerler arasında yaşanmaktadır. Çatışma artık siyasal alanda (sınıfsal içerikli)

değil, kültürel boyutta cereyan etmektedir. Kopuş anlayışıyla birlikte yeni toplumsal hareketler, biz özne olarak toplumsal sınıf nosyonuna ve sınıf temelli politikaya alternatif olarak ileri sürülmektedir. Siyasal versiyon ise, daha eleştirel bir yaklaşımdan yola çıkarak, toplumsal hareketleri kapitalizmin toplumsal bütünlüğü içerisinde ele alır. Geçmişteki ile şimdiki toplum tipleri ve hareketleri arasındaki ilişkiyi, kapitalizmin geçirdiği tarihsel dönüşüm ve bununla birlikte toplumsal ilişkilerin değişen temeli bağlamında inceler. Toplumsal hareketleri politik bir temele oturtur.

Gülnur Savran'ın (1992: 7-9) kavramsallaştırmasını takip ederek, kültürel ve siyasal versiyonları sırasıyla “kopuş” ve “süreklilik” tezleri olarak okumak da mümkündür. Yeni toplumsal hareketlere ilişkin yaklaşımları tek bir kategori içerisinde açıklamanın sakıncalarına işaret eden Savran'a göre kopuş teorileri, 20. yüzyılın ortalarından bu yana toplumsal yapıda ortaya çıkan dönüşümlerin, ya bu yapının kendisinde ya da politika düzleminde bir kopuşa yol açtığı tezine dayanır. Süreklilik teorileri ise, söz konusu bu değişikliklerin “kapitalizmin kendi dinamiklerinin sonucu” olduğunu, dolayısıyla yaşanan bu yeni dönemin bir kopuş değil, “kapitalizmin bir evresi olduğu”nu savunur. Anlaşılacağı üzere kültürel versiyonlar ile kopuş teorileri, yeni hareketlerin, sınıf temelli siyasetin bittiği bir toplumsal düzende işçi sınıfı hareketlerinin yerini aldığı iddia etmektedir. Siyasal versiyon ve süreklilik tezleri ise, yeni hareketleri ele alırken sınıf çatışmaları üzerinde şekillenen bir toplumsal sistem analizinde ısrarcıdır.

Yeni toplumsal hareketlere ilişkin teorileri *ana akım* ve *eleştirel teoriler* olarak kategorize etmek de olanaklı görünmektedir. Söz konusu teorileri bu geniş kategorizasyonla ele almak bize hem bu tezlerin genel olarak yaslandıkları toplum kuramları ile toplumsal ilişkileri çözümleme biçimleri hakkında bir teorik-politik anlayış sağlar, hem de çeşitli yaklaşımların yeni toplumsal hareketleri ele alış biçimlerinin pek çok açıdan neden “öyle değil de böyle”, “şuradan değil de buradan” olduğu hakkında açıklayıcı bir çerçeve sunar. Böylesi bir sınıflandırmaya ihtiyaç duyulmasının temel bir nedeni de, başta da belirtildiği gibi yeni toplumsal hareket tartışmaları ile bunların barındırdığı toplumsal eylem ve politik temsil ilişkilerinin sürekli ve iç içe bir halde var olmasıdır.

Bu konuda Savran'ın (1992: 6) vurguladığı nokta önemlidir: Yeni toplumsal hareketlerin gerek teorik gerekse politik düzeyde Marksizm'i sorguladığına ya da Marksizm açısından bir karşı kanıt oluşturduğuna ilişkin teoriler seksenli yıllarda yaygınlaşmıştır. Bunların bir bölümü, işçi sınıfının Marksist teorideki ayrıcalıklı konumunun ve buna bağlı stratejik merkeziliğinin yeni toplumsal hareketler tarafından köklü bir biçimde sorgulandığını ileri sürerken, bir bölümü de artık sınıfsal kimliklerle politika arasındaki bağlantının koptuğunu, politik öznelerin sınıfsal niteliğinin belirleyici olmadığını savunur. Aynı şekilde Callinicos da, sınıf çelişkilerinin artık toplumun temel ayrılık noktasını oluşturmadığını ve işçi sınıfının Marks'ın atfettiği sosyalist devrimin öznesi olma rolünü artık yerine getiremeyeceğini ileri süren teorilerin 1980'li yıllarla birlikte çoğaldığını ifade eder. Ona göre bu savların temelini, işçi hareketinin 1970'lerin sonlarından beri aldığı yenilgiler oluşturmakta, işçi sınıfının toplumsal ve politik bir güç olarak tükendiği fikri geçerlilik kazanmaktadır (2006: 9). Dolayısıyla, solun dünya çapında gerilemesi, sınıfa dayalı siyaset tarzının erozyona uğraması, reel sosyalizmin tüm bürokratik ağırlığıyla birlikte çözülmekte (çöküşe gitmekte) oluşu ve “tarihin

sonu” tezleriyle birlikte düşünüldüğünde, “sınıftan kaçan” (Wood, 2011) yeni toplumsal hareket teorilerinin neden seksenli yıllarla birlikte yaygınlaştığı hakkında önemli bir fikir oluşturulabilir.

Görüldüğü gibi, yeni toplumsal hareket tartışmaları ile bunların politik yansımaları arasındaki bağlantılar her düzeyde varlığını hissettirmektedir. Böylece bu konudaki teorilerin ana akım ya da eleştirel tezler olarak sınıflandırılmasının da pek çok boyutta geçerliliği bulunabilir. Bu genel açıklamalardan sonra yeni hareketlerin tarihsel bağlamını ve bu hareketlerin çözümlenmesi sürecinde meydana gelen dönüşümü incelemek yerinde olacaktır.

Yeni Toplumsal Hareketleri Kavramsallaştırmak: Klasik Sosyolojiden Kopuş

Yeni toplumsal hareketlere ilişkin yaklaşımlar, temel olarak klasik sosyal hareket sosyolojisini aşan farklı bir paradigmayı ifade etmektedir. Klasik sosyal hareketler sosyolojisinin bir ayağı esasen işçi hareketlerinin incelenmesi ile oluşmuş bir alandır (Lelandais, 1999: 63). Emek ve sermaye üzerine yapılan 19. yüzyıl vurgusu bu genel paradigmanın içine tam oturmaktadır. İşçi hareketleri ve yeni siyasal partilerin yükselişi uzun süre sosyal hareketlerin ve mobilizasyonun ideal-tipik imajı olmuştur (Johnstonvd, 1999: 132). Bu alandaki değerlendirmeler işçi sınıfı hareketlerini ve Marksist teoriden beslenen toplum tasavvurunu temel alırlar. Buna göre sosyal hareketler burjuvaziye karşı girişilen sınıfsal hareketlerdir ve işçi sınıfının mevcut düzeni ortadan kaldırıp devrimi gerçekleştirmesinde bir araç olarak ifade edilir (Lelandais, 1999: 64). Dolayısıyla toplumsal hareket burjuvaziye ve onun hakimiyet alanlarına yönelen, onu tehdit eden bir karakter taşır. Castel’in (2001: 30) de belirttiği gibi bu, toplumsal meselenin işçi sınıfı meselesi demek olduğu ve toplumsal mücadelenin uzlaşmaz iki sınıfın çatışması olduğu anlamına gelir. Bu bağlamda sosyal hareketin temelinde toplumu dönüştürme ve mevcut egemen değerlere alternatif oluşturma isteği bulunmaktadır (Lelandais, 1999: 64).

Klasik sosyoloji geleneğindeki bir diğer kol ise, sosyal hareketleri “kolektif davranış” ve modernliğin gerilimleri üzerinden incelemektedir. Cohen’in (1999: 111-112) belirttiği gibi bu alanda yetmişlere kadar hakim olan klasik paradigma Chicago Okulu’nun sosyal psikolojik geleneğidir. Buna göre, iki farklı davranış biçimi vardır: Kurumsal geleneksel ve kurumsal olmayan kolektif davranış. Kurumsal olmayan kolektif davranış, mevcut sosyal normlara dayanmayan, tanımlanmamış ve yapılandırılmamış durumları karşılamak için oluşturulan davranıştır. Bu durumlar ya sosyal kontrol organlarında ya da entegrasyon düzeyinde, yapısal değişimler sonucu ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik çöküş açısından anlaşılabilir. Benzer şekilde Melucci (1999: 82) de kolektif hareketin daima ya yapısal bir krizin sonucu ya da ortak inançların bir ifadesi olarak ele alınmış olduğunu vurgular. Kolektif hareketi yapısal bir krizin sonucu olarak açıklayan ekolün önemli isimlerinden Smelser’e göre kolektif hareketler, modernleşme sürecinin doğurduğu yapısal değişimlere tepki olarak ortaya çıkan irrasyonel ve geçici hareketlerdir (akt. Çayır, 1999: 14). Yine Smelser’e göre, modernleşmeye karşı geliştirilen

direnış duygusaldır ve seçkinler bu direnişin sularında boğulmazlarsa, kurumlar baskıcı toplumsal kontrol araçlarıyla başarılı bir şekilde korunabilir (Offe, 1999: 73). Görüleceği gibi, politika ve toplumsal ilişki kavrayışı seçkinler tarafından kurumsal siyaset üzerinden şekillenen bu yaklaşım, kolektif hareketleri de toplumun “normal” düzenini bozan, “patolojik” (Melucci, 1999: 83), “istisnai ve histerik” (Smelser’den akt.Offe, 1999: 73) hareketler olarak açıklamaktadır.

Toplumsal hareketleri genel bir “ahlaki protesto” eylemi olarak değerlendiren James Jasper da bu yaklaşımın “ahlaki protestoyu bir kalabalık dinamiği, çok sayıda insanın bir araya gelmesiyle açığa çıkan irrasyonel bir taşkınlık hali olarak tanımlayarak toplumsal hareketleri bir kenara ittiğini” vurgulamaktadır (Jasper, 2002: 35). “Kolektif davranış, değişime gösterilen irrasyonel tepki olarak” (Cohen, 1999: 112) değerlendirmek bu yaklaşımın temel eğilimidir. Offe’ye (1999: 73) göre bu analiz, sosyal hareketleri bir taraftan marjinal (yani kurumsal siyasetin karşısında ve seçkinlere karşı alt tabaka hareketleri) olarak nitelerken, diğer taraftan modernleşme sürecinin meyvelerinden herkes faydalandığında zayıflayacak geçici bir olgu olarak algılamaktadır. Bu belirlemelerden yola çıkan Çetinkaya’nın (2008b: 21) da belirttiği gibi, “kalabalıklar ekolünün, toplumsal eylem örüntülerini özcü ve psikolojik bir indirgemecilikle ele aldığını” söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu nedenlerle dünyada 1960’larla beraber yükselmeye başlayan yeni hareketler, sosyal hareketler sahasında önemli bir teorik kırılma yaratmıştır. Cohen’in de belirttiği gibi, 1960 ve 70’lerde Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkan yeni sosyal hareketlerle, klasik geleneğin yetersizliği görünür hale gelmiştir (1999: 112). Bu hareketlerin çoğulculuk, güçlü sivil toplum ve demokrasi ile nitelenen toplumlarda ortaya çıkmış olması klasik kolektif davranış paradigmasıyla çelişen bir durum sergilemiştir. Çünkü sözkonusu hareketler doğrudan modernlikten nasibini alamayan kesimlerin krizleri ya da anlık bir çöküşe verilen tepkiler olarak okunamamakta, aktörleri de klasik paradigmanın “anomik, imtiyazsız ve irrasyonel sapkınlar imajına pek uymamaktadır” (Cohen, 1999: 112). Aynı şekilde klasik Marksizm tartışmaları açısından da bu yeni olguların açıklanabilirliği, sınıfsal ilişkilerle bağlantılarının ortaya çıkarılması gibi yeni sorunlar gündeme gelmiştir.

Klasik sosyolojinin sınırlarına gelindiği bu noktada, Marksizm içerisinde yeni sol olarak adlandırılan bir düşünceler ve düşünürler kümesinin varlığı kendini gösterirken, kolektif davranış akımı içerisinde de bu geleneğin uzantılarından beslenen ve zaman içinde giderek çok farklı yönlerde dönüşüme uğrayan yeni sosyal hareket teorileri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Avrupa (özellikle Fransa) kökenli Yeni Sosyal Hareketler Paradigması, diğeri ise Kuzey Amerika kökenli Kaynak Mobilizasyonu (ve devamında Siyasi Fırsatlar) Paradigmasıdır. Bu iki kuramsal çaba, yeni toplumsal hareketlere ilişkin ana akım yaklaşımların temellerini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın kapsamı ve sınırlılıkları gereği burada yeni hareketlere ilişkin Amerikan Ekolü üzerinde durulacaktır.

Yeni Hareketlerde Amerikan Ekolü

Kaynak Mobilizasyonu Yaklaşımı

ABD kökenli kaynak mobilizasyonu (seferberliği) paradigması, kapsamlı bir arka plana sahiptir. Toplumsal hareketleri yapısal krizler ya da irrasyonel davranışlar olarak gören kolektif davranış teorisine bir tepki olarak ortaya çıkan ve bu olguları bireylerin rasyonel eylemleri temelinde açıklayan Mancur Olson'un "Kolektif Eylemin Mantığı" (1965) adlı eseri, kaynak mobilizasyonu yaklaşımının orijini olarak görülebilir. Bu kitapta Olson, liberal iktisadın temel varsayımlarını toplumsal hareketlere uygulamıştır (Çetinkaya, 2008b: 21). Ona göre, "bireyler kendilerine göre avantajlı olarak gördükleri takdirde bir sosyal hareket oluşturmayı kabul ederler". Böylece "sosyal hareketin amacı, (...) bir dönüşüm oluşturmaktan ziyade bireylerin savundukları konu üzerinde en kısa zamanda avantaj elde etmeyi hedefleme haline dönüşür". Buradan yola çıkarak "sosyal hareketi, belirli bir amaç doğrultusunda ve bu amaca ulaşmak hedefiyle bireylerin kolektif olarak ve rasyonel biçimde organize ettikleri eylem" (Lelandais, 2009:66) olarak tanımlamak mümkündür. Olson'a göre bireyler kolektif bir harekete katılmadan önce, bunun getireceği kişisel muhtemel kar ve maliyeti hesaplamaya çalışmaktadır (Jasper, 2002: 56). Bireyi, hayatındaki her eylemde kar-zarar hesabı yapan bir 'çıkarıcı' olarak tasvir eden Olson, temel tezinde, rasyonel ve kendi çıkarı peşinde koşan bireyi, ortak ve grup çıkarı için harekete geçirecek etkenin ancak zorlama ve özendiriciler olduğunu iddia eder. (Çetinkaya, 2008b: 21). Baskı ve maddi fayda ümidi olmaksızın rasyonel bireyin kaynaklarını ve zamanını kolektif harekete ayırmayacağını ileri sürmektedir. Yine ona göre, baskı ortamı ve fayda ümidi olmaksızın kolektif hareket imkansız ve irrasyonel olmaktadır (Cohen, 1999: 115). Olson'un giriştiği bu çaba esasen çıkar grubu düşüncesinin tüm kolektif eylemlere şamil kılınmasıdır. İnsanların sadece kişisel çıkarlarını maksimize etmek için harekete geçeceklerini iddia eden Olson, eylemcilerin ancak eylem sonucunda elde edecekleri fayda, katlandıkları maliyetten fazla ise eyleme katılabileceklerini dile getirecek kadar 'maliyet muhasebeci' bir yaklaşım öne sürmüştür (Çetinkaya, 2008b: 21-22). Olson'un kuramı, toplumsal hareketleri tehlikeli gruplar, gözü dönmüş kalabalıklar ya da "vahşiler" (Le Bon'dan akt. Çetinkaya, 2008b: 20) olarak anlamlandıran kolektif davranış teorisinden bir farklılığı ifade etse de, aslında aynı ana akım yaklaşım içerisinde kalmaya devam etmektedir. Gerçekten de bu kuram, köklü bir kopuş değil, "kalabalıkları irrasyonel olarak niteleyen yaklaşım için başarılı bir düzeltme sunmuştur" (Jasper, 2002: 64). Çünkü bu kuram, kolektif davranış teorisine aynı toplumsal kanaldan beslenmekte ve insanlar ile toplumsal ilişkilere aynı rasyonel-pozitivist özellikleri atfetmektedir. Klasik kolektif davranış teorisi, insanların rasyonel bireyler olduğunu ve toplumsal hareketlerin bu rasyonelliği karşılamadığını savunurken, Olson'un yaklaşımı aynı temel argümanlardan hareket etmekte fakat ek olarak toplumsal hareketleri de yine aynı rasyonel kategorisinin unsuru haline getirmektedir. Bu çaba aslında, "kurumsal politika" karşısında toplumsal hareketleri de aynı kurumsallık mantığı içerisine yerleştirme çabasıdır. Yani rasyonellik ve irrasyonellik temelinde kurulan çözümleme kategorilerinde ve buna paralel şekillenen toplumsal eylem-politika ilişkisine yaklaşımda herhangi bir köklü farklılık meydana gelmemiştir. Bu nedenle, söz konusu iki kuram aynı ana akım yaklaşım içindeki farklı dönemsel paradigmlar olarak konumlanmaktadır. Bunu vurgulamamızın nedeni, Mancur Olson'un kuramından sonra ortaya atılacak bu kanaldaki

tüm toplumsal hareket teorilerinin de ne kadar “yenilikçi” ya da “farklı” olursa olsun aynı kabuller ve rasyonellik anlayışından hareket etmeleri ve hakim iktisat mantığını (kar-zarar, maliyet-fayda, kaynaklar-imkanlar vb.) aynı mekanizmalarla toplumsal hareketleri açıklamada kullanmalarındır. Olson’un teorisinin bu düşünce kanalına yaptığı en önemli katkı, bu kuramla birlikte “toplumsal hareketlerin ölçülebilir, tartışılabilir, incelenebilir birer olgu olarak değerlendirilmeye başlanmış” (Çetinkaya, 2008b: 22) olmasıdır. Ama bir taraftan da bu yaklaşımların toplumsal hareketleri dönüştürücü rolünden soyutlayıp, “rasyonel seçim” etrafında analiz etmeye başladığı (Lelandais, 2009: 65-66), böylece de hareketlerin içeriğini boşalttığı eleştirileri mevcuttur.

Olson’un bu kuramından temellenen ve özellikle Kuzey Amerika’da etkili olan Kaynak Mobilizasyonu (Kaynakların Seferberliği) paradigması Charles Tilly (1977), Antony Oberschall (1973) ile John McCarty ve Mayer Zald (1977) gibi araştırmacıların çalışmalarıyla oluşmuştur. Bu kuramcılar, “büyük ölçekli hareketlilikleri açıklamak için örgütlenme, çıkarlar, kaynaklar, fırsatlar ve stratejiler gibi ‘objektif’ değişkenler üzerinde yoğunlaşırlar. (Cohen, 1999: 114). Bu teori sosyal grupların neden sosyal hareket oluşturduklarıyla değil, bu sosyal hareketin (kalkışmanın) nasıl oluştuğu, geliştiği, başarılı olduğu ya da gerilediğiyle ilgilenir. Yani aslında sosyal hareketin stratejik boyutuna odaklanır (Lelandais, 1999: 71). Buna göre bir kolektif hareket, iç ve dış kaynakların nasıl mobilize edildiği, örgütsel yapıların nasıl inşa edildiği ve devam ettiği, liderlik işlevlerinin nasıl oluştuğu dikkate alınmadan açıklanamaz (Melucci, 1999: 86). Bu nedenle ‘kolektif hareketin stratejik-araçsal rasyonelitesi’ ve ‘kolektif aktörlerin çıkarlarına yönelmesi’ konularına odaklanan bu yaklaşımda örgütlenme ve rasyonelite anahtar kelimelerdir (Cohen, 1999: 115). Buradan yola çıkarak sosyal hareket, “siyasi sistemin dışında bulunan kolektif bir aktörün o sisteme dahil olmak ve yerini korumak amacıyla yürüttüğü enstrümantal ve rasyonel eylemlere verilen ad” (Lelandais, 1999: 71) olarak tanımlanır.

Kaynak Mobilizasyonu paradigması her ne kadar homojen bir paradigma olmasa da teorisyenler temelde “kar maksimizasyonu” vurgusunu yapmaktadırlar. Buna göre, bireyler ve sosyal grupların eyleme geçme dürtüsü zararlarını azaltıp kazançlarını arttırmak olarak kavranır (McCarty ve Zald, 1977). Dolayısıyla mobilizasyon teorisyenleri kolektif hareketin, stratejik bir mantıkla bireylerin çıkarlarının rasyonel bir takibi olduğunu ileri sürerler. Bir hareketin başarısı politik aktör olarak tanınma elde etme yahut maddi kazancın artırılmasına bağlıdır (Çayır, 1999: 21). Jasper’a göre de bu kuramcılar protestoyu, çıkarlar doğrultusunda yürütülen, hedefi açısından bürokrasiye ayak uydurmuş çıkar çevrelerinin daha geleneksel siyasi etkinliklerine benzeyen, dar anlamıyla rasyonel bir çıkarıcılık olarak nitelendirmişlerdir. Hatta bazıları ahlaki protestoyu ahlaki bir dünya görüşünü gerçeğe dönüştürme çabası olarak değil, örtülü bir maddi çıkarıcılık olarak görür (2002: 35). Bu anlamda Kaynak Mobilizasyonu paradigması için analizin nesnesi sosyal hareket değil, çıkarları çelişen gruplar içindeki kolektif aktördür. Stratejik ve araçsal akli kullanan “rasyonel aktör” (birey ve grup) kolektif harekette merkezi olgu olarak kalabalığın yerini almaktadır (Cohen, 1999: 115).

Mevcut çatışmaları, temel olarak dezavantajlı ya da dışlanmış toplumsal grupların sisteme dahil olma mücadelesinin (Tilly, 1977) ya da kaynakların yeniden ve farklı biçimde

dağıtım talebinin bir ifadesi (McCarthy ve Zald, 1977) olarak açıklayan bu yaklaşım, “incelenen sosyal hareketin talepleri nelerdir?”, “kendisini kime ve neye göre tanımlar?”, “taleplerinin hedefine ulaşması için hangi taktikleri benimser?”, “hangi siyasi fırsatlardan yararlanır?”, “hangi tür eylemlere başvurur?” gibi sorularla ilgilenir. Bu nedenle bu teoriye Kaynakların Mobilizasyonu (Seferberliği) Teorisi adı verilmiştir. Herhangi bir sosyal aktörün, elinde bulunan kaynakları amacına ulaşmak amacıyla en aktif şekilde seferber etmesini ifade eder (Lelandais, 2009: 71). Bu bakış açısıyla para, insan, zaman, kültür gibi kaynakların hareketin ortaya çıkışındaki belirleyiciliğine ve bunları yönetecek “kurumsal yapı” olarak toplumsal hareket örgütüne odaklanan bu yaklaşım, “öfkeli ve hayal kırıklığına uğramış kalabalıklar imgesini, maksatlı-formel örgüt portresine” (Jasper, 2002: 67) evrilterek bu alanda yeni bir araştırma geleneği yaratmıştır.

Bu çerçevede, kaynakların seferberliği konusunda en temel ilgi alanının toplumsal hareket örgütleri olduğu söylenebilir. Hareketlerin örgütsel ve stratejik yönüne duyulan bu ilgi, mevcut teorik ve ampirik bir damarın canlanışına sebep olmuştur (Johnston vd., 1999: 133). Bu kuramcılardan Oberschall için kalkışma, yığınların, grup, dernek ve örgütlerin ortak amaçlar etrafında bir araya gelmesi sürecine işaret etmektedir (Lelandais, 2009: 72). Buradaki vurgu, ortak amaçların ne olduğu ya da böyle bir ihtiyacın neden oluştuğu gibi temel sorulardan ziyade, ortaya çıkan bu sürecin nasıl ve hangi araçlarla (örgüt, strateji vb.) yürütüldüğüdür.

Bu kuramın en önemli isimlerinden McCarty ve Zald (1977) da “protesto faaliyetinin iktisadi bir bileşeni” olarak toplumsal hareket örgütlerine odaklanmışlardır. Onlara göre toplumsal hareketin merkezi önemdeki bileşeni bu örgütlerdir. Çünkü kolektif hareketi ortaya çıkaracak temel unsur, eldeki kaynakların örgütlenmesi ve harekete geçirilmesini gerçekleştirecek olan toplumsal hareket örgütüdür. Bir hareketi hareket yapan seferberlikler de bu formel örgütler aracılığı ile hayata geçirilmektedir. Bu nedenle McCarty ve Zald dikkatlerini formel örgütler ve bu örgütlerin ayakta kalmak için ihtiyaç duyduğu kaynaklar üzerinde odaklamışlardır (Jasper, 2002: 66). Bu hareket örgütleri iktisadi teşekküller gibi davranmakta, kaynak toplamakta, personel oluşturmakta ve fikirlerini potansiyel alıcılara aktarmaktadırlar. Hatta birbirleriyle ilişkili veya rekabet halinde olan birçok örgütün var olması nedeniyle bu kuramcılar bir toplumsal hareket endüstrisinin varlığından bahsetmektedirler (Çetinkaya, 2008b: 24). Bu endüstri, örgütlerdeki paranın yeterli miktara ulaşmasıyla, kariyerini protesto grupları kurma ve yürütme işine adanmış profesyonellerden oluşmaktadır (Jasper, 2002: 66). Onlara göre aktör tamamıyla hislerinin, kanılarının ve hareketine rehberlik eden ideolojilerin etkisi altında değildir. Aktörün daha çok, kar ve maliyet mantığı açısından anlaşılması gereklidir (Johnston vd., 1999: 133). İçerikten bağımsız mevcut rasyonalite kavramsallaştırması içinde, protestoyu temel güdülerinden soyutlayıp ‘kurumsal, profesyonel bir meslek’ haline getiren bu anlayışta “en az maliyetli araçlarla en verimli sonucun nasıl alınacağı, bunun için hangi stratejik hamlelerin gerektiği” gibi “işletme temelli” imalar oldukça güçlü hissedilmektedir. Çetinkaya’ya göre McCarty ve Zald, toplumsal hareketlerin irrasyonel değil de çıkarlarla ilişkili (yani rasyonel) bir olgu olduğunu göstermek için çubuğu bu tarz bir iktisadi metaforlar alanına bükmüşlerdir. Olson’un rasyonel bireyi onların teorisinde rasyonel örgütlülük halini almıştır (2008b: 24). Burada değişmeyen nokta, toplumsal hareketleri açıklamak için hala mekanik ve işletme temelli bir rasyonelliğe yaslanması ve “rasyonel bir aktör”ün (birey ya da grup) varlığına duyulan ihtiyaçtır.

Kaynak mobilizasyonu yaklaşımının temel sorunlarından biri de tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Cohen'e (1999: 115) göre, stratejik-araçsal rasyonaliteye vurgu yapan kaynak mobilizasyonunda belirsiz olan, bireylerin rasyonel bir şekilde çıkarlarını savunurken niçin grup oluşturdukları ve dayanıştıklarıdır. Neticede bu yaklaşımın, varsaydığı örgütsel biçimlerin ve kolektif aktörlere atfettiği tek rasyonalite biçiminin mantığını açıklaması gerekmektedir.

Bu noktada Charles Tilly (1977), söz konusu yaklaşımı ilerleten önemli bir açılım geliştirmiştir. Buna göre, kapitalist ekonomi ve ulus devlet kurumları, toplumsal hareketlerde de kendi niteliklerine tekabül eden bir kolektif hareket mantığı geliştirilmesini sağlamıştır. Aktörler bu çerçevede maddi çıkarlarını korumakta, piyasa ekonomisini ve devleti kontrol etmek için siyasal gücü hedeflemektedir. Bu kapsamda Tilly'nin, mobilizasyon çalışmalarını daha yapısal ve politik bir çerçeveye oturtmuş olduğu söylenebilir. Çayır'ın (1999: 21) belirttiği gibi Tilly'de kolektif hareket, bir sosyal sınıf, etnik grup, sendika, parti vs. gibi grupların ortak çıkarlarının bir ifadesidir. Ona göre sosyal hareket, 'oturmuş siyasal pozisyonu olmayan bir sosyal kategori adına, gücü elinde tutanlara karşı yöneltilen talepler ve mücadeleyi' içermektedir. Böylece Tilly günümüzdeki çatışmaları ağırlıklı olarak siyasal düzleme oturtmakta ve sosyal hareketlerin ortaya çıkışını dışlanmış, marjinal grupların politik sahneye giriş mücadelesi olarak siyasal bir süreçle açıklamaktadır

Dolayısıyla Tilly (1977) için bu hareketler toplumdaki hakim güçler ile toplumsal kaynakların kontrol ve dağıtımında değişim talep eden insanlar arasındaki mücadeleler olarak açıklanmaktadır. Bu hareketler yalnızca direniş sergilememekte, aynı zamanda kaynakların yeniden dağıtımını ve bu süreçte pay sahibi olmak için mücadele etmektedirler.

Bu güç ve kontrol çabası için her dönemin kendine özgü belli hareket repertuarları olduğunu savunan Tilly, uzun dönemli ekonomik ve sosyal dönüşümlerin kolektif hareketin eyleyicilerinde ve niteliğinde de dönüşüme yol açtığını savlamaktadır. Buna göre ekonomik dönüşüm, sanayileşme, kentleşme, devletin oluşum süreci ve günlük hayatın yeni yapıları gibi dinamikler, yeni bir hareket repertuarının ve yeni örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkışına yol açmıştır. 18. yüzyıl hareket repertuarına ait yiyecek ve vergi ayaklanmalarının yerini, 19. yüzyıl repertuarının tipik unsuru olan gösteriler ve grevler almıştır (Tilly, 1977: 22-25). 18. yüzyıl ayaklanmalarında cemaat dayanışması olarak ortaya çıkan toplumsal hareket, sanayileşmeyle birlikte 19. yüzyılda yerini gönüllülük temelinde örgütlenen birliklere ve sendikalara bırakmıştır. Bu da eylem repertuarlarında önemli niteliksel farklılıklara yol açmıştır. Tilly'e (1977) göre bu repertuarlar sırasıyla defansif (korunmacı) ve ofansif (atak) özellikleri barındırmaktadırlar.

Buradan yola çıkarak, pek çok boyutta meydana gelen değişimler ve oluşan yeni yapılar çerçevesinde 20. yüzyılın ortalarından itibaren gelişen hareket repertuarını da yeni hareketlerin oluşturduğu söylenebilir. Ancak Tilly taktiklerdeki (grevler, oturma eylemleri), temalardaki (yerel özerklik, cinsel özgürlük) ya da aktörlerdeki (yeni orta sınıflar) değişimlerin yeni bir hareket repertuarına yol açtığı fikrini açıkça reddetmektedir. Ona göre bazı yeniliklerine rağmen çağdaş kolektif aktörler rutin toplanma, gösteri ve grev gibi araçları kullanmaya devam etmektedir (Cohen, 1999: 119). Fakat yeni hareketler, toplumsal protesto literatürüne önemli yeni katkılar da sağlamışlardır. Cohen'in

eleştirisine göre Tilly'nin (yukarıdaki) iddiasının aksine “bu hareketler aynı anda her iki ana tipin (defansif ve ofansif) özelliklerini de taşımaktadır” (1999: 119). Dolayısıyla ne yalnızca defansif ne de yalnızca ofansiftirler. Fakat her ikisinden de beslenerek yeni biçimler yaratabilmektedirler. Bu da eylem biçimlerinde yenilikleri getirmektedir. Bu durum, hareketlerin eski ‘repertuardan’ devrıldıkları unsurlardan vazgeçtikleri ya da bu repertuarın geçersizleştiği anlamına gelmemektedir. Sadece, bu hareketlerin kaygan yapısına uygun olarak kesin ayrımların ortadan kalktığı yeni biçimlerin, melez eylem yapılarının ve kültürün yeni hareketlerde oynadığı rolün önemi vurgulanmaktadır. Bu haliyle Tilly, klasik kopuş teorisyenleri içinde farklı bir yerde durmakta, bahsedilen tarihsel kopuş sürecinde (yine de) süreklilik gösteren kimi öğelerin bulunduğunu savlamış olmaktadır.

Tilly, hareket repertuarlarının değişen temellerinin analizi ile kaynak mobilizasyonu yaklaşımını “sivil toplum” kavramı üzerinden ilişkilendirir. Tilly’e göre aktörlerin bir araya geldiği, örgütlendiği ve mobilize olduğu alan kaçınılmaz olarak sivil toplumdur. Cohen’in çözümlendiği gibi Tilly modern kolektif hareketin, sivil toplumdaki özerk toplumsal ve siyasal alanların gelişmesinin temelinde yükseldiğini göstermektedir. Fakat burada -pek çok unsuru göz ardı ederek- sadece stratejik unsurlara vurgu yapmakta ve güç için mücadele eden organize grupların hareketliliği ile alakalı süreçlere bakmaktadır. Kısacası sivil toplumdaki ve kamusal alandaki sosyal çatışmaları, değişime defansif ve ofansif tepkiler olma anlamında sadece tek bir boyuttan değerlendirmektedir (Cohen, 1999: 118). Bunun temel nedeni ise, toplumsal alanda, yani “yönetilenler” alanında ortaya çıkan hareketliliklerin (bu yaklaşımın temel eğilimi olduğu üzere) hala kurumsal siyaset ve kurumsal toplumsal ilişkiler kapsamında değerlendiriliyor oluşudur. Buradaki temel varsayım hala rasyonel kolektif aktörlerin, tıpkı sistemin iç mantığı gibi, kendi çıkarlarını korumak üzere tepkiler verdiği ve bu tepkilerin de akılcı-araçsal ve kurumsal formlarla gerçekleştiğidir.

Tilly'nin yaklaşımı, rasyonalist çözümlenme çerçeveleri için önemli bir eşik niteliği taşımaktadır. Kapitalizmin ve ulus devletinin gelişme mantığının kendisinin, bu tarz (araçsal-rasyonel-formel) örgütlenmeler yarattığı ve böylesi çözümlenme çerçeveleri geliştirdiği iması, toplumsal hareketleri rasyonel-pozitivist bir bakışla inceleyen mobilizasyon geleneğinin tüm kuramları için yapısal ve siyasal temelli bir dayanak oluşturmaktadır. Cohen'in de isabetli tespitinde belirttiği gibi; Tilly'nin analizi, kapitalist ekonominin ve ulus devletinin gelişmesinin stratejik-araçsal hesaplamalara alan açması temelinde, kolektif hareketin faydacı teorileri için bir tarihsel aklanma sağlamaktadır (Cohen, 1999: 116). Fakat vurgulanmalıdır ki, bu tarz bir çözümlenme biçimi, daha baştan her türlü toplumsal değişim isteğini görmezden gelmekte; herhangi bir dönüşüm talebi ya da girişimini, ‘rasyonel’ aktörlerin ‘formel’ yollarla oluşturdukları ‘kurumsal’ istekleri haline getirerek, toplumsal hareketi sistem içi bir yama mertebesine indirgemektedir.

Kendi açılarından kaynak mobilizasyonu teorisyenlerinin ortaya koyduğu en önemli husus, kolektif davranışı harekete geçirebilmek için klasik gelenekçe tanımlanan kaba mekanizmaların ötesinde, gelişmiş örgütsel formların ve iletişim biçimlerinin gerekli olduğudur (Cohen, 1999: 113). Jasper’a (2002: 65-67) göre de mobilizasyon paradigması kuramcılarının asıl katkıları, protestonun siyasetin olağan bir parçası olduğunu,

protestocuların mantıklı hedeflere ulaşmaya çalışan normal insanlar olduklarını, neyi başarabileceklerinin belirlenmesinde ellerindeki ekonomik kaynakların yardımcı olduğunu göstermek olmuştur. Bunun yanında, öncülleri gibi bu kuramcılar da insanları eylem yapmaya yönelten güdülerin araçsal olduğunu varsayma eğilimindedir: Gruplar stratejik avantaj, bireylerse kendi çıkarları için eylem yapar. Bu yaklaşım, nesnel kişisel çıkarın yeterli bir motivasyon kaynağı olduğunu varsayar. Nesnel toplumsal koşulları, insanların bu koşullar hakkındaki algı ve yorumlarıyla karıştıran bu bakış açısı, uzun süre değişmeyen koşullara ya da yeni kamu siyasetlerine duyulan ahlaki öfkeyi besleyebilecek olan kültürel anlamları gözden kaçırmıştır. Cohen (1999:118) de bunu destekleyerek mobilizasyon geleneğinin, oldukça dar olan rasyonalite kavramından yola çıktığını ve bazı sorulara cevap veremediğini söyler. Bu teorisyenlerin, kolektif davranış geleneğindeki rasyonalite kavramına karşı çıkmak yerine, aynı araçlar-amaçlar rasyonalitesi kavramını benimsediklerini ve bunu sosyal hareketlerin analizine uyguladıklarını vurgular.

Yalnızca kaynaklara ve bu kaynakların toplanması süreçlerine odaklanan mobilizasyon geleneği, toplumsal hareketi, egemen siyasetin diğer aktörleri (partiler, baskı grupları, lobiciler vb.) ile aynı çerçevede değerlendirerek, bu hareketlerin politik faaliyetini de aynı egemen gruplar gibi kaynak toplamak, hedef kitleyi ikna etmek, kurumsal siyasi örgütlerle ilişkiler geliştirmek vb. olarak anlamlandırmaktadırlar. Öyle ki, kaynak toplama kampanyaları, bağışçılar ve bunlarla ilişki kurulması gibi unsurlar, bu yaklaşımın ele aldığı en önemli stratejik eylem biçimleri arasında bulunmaktadır. Jasper (2002: 68) bu noktayı vurgulayarak tipik bir portre çizmektedir. Ona göre, kaynak mobilizasyonunun en açık imgesi, bir insan grubundan kullanılabilir kaynaklar toplama faaliyetinde bulunan bir girişimciyi ya da örgütü içerir; en net biçimde tarif edilen kaynak paradır. Buna rağmen ana akım yaklaşımlar içerisinde mobilizasyon teorisinin genellikle hareketlerin politik düzeylerini ele aldığı ifade edilir. Melucci (1999: 90) bu konuda, kaynak mobilizasyonu yaklaşımın makro düzeyden kaçındığını fakat gerçekte her kolektif hareketi politik düzeye indirgediğini belirtir. Çayır'ın (1999: 20) ifadesine göre de bu teori, sosyal hareketleri daha çok 'politik' düzeyde ele almaktadır.

Buradaki 'politik'lik vurgusu, söz konusu yaklaşımda kültürel unsurların göz önüne alınmadığını ima etmek için kullanılmakla birlikte, aynı zamanda mevcut siyasal sistem içerisinde çatışan ve rekabet halinde olan farklı baskı gruplarının faaliyetlerini de anlatmaktadır. Bu yaklaşımda ABD kökenli pozitivist siyaset ve sosyoloji geleneğinin gölgesini hissetmek mümkündür. Böylece, söz konusu edilen politika yapma biçimi 'çatışmacı' olmaktan ziyade 'çekişmeci' bir siyaseti ifade etmektedir. Gerçekten de bu kuram, siyaseti ampirik, araçsal ve stratejik düzeyde açıklamakta, bu siyaset anlayışına paralel olarak sosyal hareketleri de sivil-siyasal alan karşıtlığı içinde, baskı grupları ya da resmi-kurumsal örgütler olarak ele almaktadır. Tam da bu nedenle söz konusu yaklaşım, "baskı grupları ile sosyal hareketler arasında ayırım yapamamakla eleştirilmektedir" (Cohen, 1999: 114). Mobilizasyon yaklaşımında hareketlerin örgütsel yönüne duyulan özel ilginin kaynağının da bu "kurumsal-rasyonel siyaset" kavrayışında gizli olduğu düşünülebilir. Rahatlıkla söylenebilir ki, hâkim Amerikan siyaset mekanizması ve tarzıyla birebir örtüşmesi, siyaseti ve toplumsal hareketi anlamlandırma konusunda bu geleneğe daha baştan yapısal bir 'körlük' vermektedir. Ya da tersten söylenecek olursa, toplumsal gerçekliği algılama biçimi ile politik eylemlilik ve toplumsal hareketler konusunda sahip

olduğu yapısal körlük, bu geleneğin kolaylıkla Amerikan siyaset tarzı ve mekanizmasının içinde hapsolmasına neden olmuştur.

Ayrıca mobilizasyon geleneğinin, yeni hareketleri incelemede indirgemeci ve teknik davrandığı, hareketleri anlamından soyutlayarak basit çözümlere girdileri haline getirdiği, hatta rasyonalizasyonun bile sınırlarını önemli ölçüde daralttığı eleştirisi oldukça yaygındır. Johnston ve arkadaşlarının vurguladığı gibi kaynaklar, örgütlenme ve strateji ile ilişkili faktörler teorik hakimiyet kazandıkça şikayetler ve mobilizasyon arasındaki bağ da önemini yitirmiştir (1999: 151). Bu eleştiri, mobilizasyon geleneğinde toplumsal hareket örgütü ve örgütlenme üzerine yapılan vurgunun sadece aşırılığını değil, aynı zamanda niteliksel olarak yanlışlığını da ifade etmektedir. Jasper'a (2002: 71) göre söz konusu yaklaşım büyük ölçüde para ve güç kazanımını merkez alan insan güdülerinin dar kapsamlı bir kümesi üzerinde ısrar eder ve doğal olarak kolektif eylemin araçları ve amaçları arasında çok keskin ayrımlar yapar. Melucci (1999: 84-85) de mobilizasyon kuramının, hareketi sadece 'veri' olarak ele aldığını, anlamını incelemede başarısız olduğunu ifade eder. Oysa hareketler sosyal yapılardır. Bir krizin sonuçlarından ve inançların ifadesinden ziyade kolektif hareket örgütsel bir yatırımla "inşa edilir". "Örgütlenme" burada ampirik bir özellik değil, analitik bir düzeydir.

Örgütlenmenin analitik bir çözümlene düzeyinden ampirik bir veriye indirgenmesi, toplumsal hareketlerde örgütlenmenin anlamının baş aşağı edilmesi sonucunu doğurur. Böylece örgütlenme, dar bir rasyonalite-strateji ikiliğine indirgenerek, amaçtan bağımsız özel bir profesyonellik alanı olarak kurulmaktadır. Bu nedenle, Melucci'nin de vurguladığı gibi, kaynak mobilizasyonu teorisi değişik unsurların bir kolektif harekette nasıl bir araya geldiğini anlamamıza yardımcı olabilir. Fakat hareketin niçin ortaya çıktığını ve nereye gittiğini açıklayamaz (1999: 90). Bu eksiklik ve kısıtlar dolayısıyla toplumsal hareketleri açıklamada yetersiz kalan mobilizasyon yaklaşımı, zaman içerisinde yeni katkılarla genişlemiş ve analiz çerçevesine yeni boyutlar dahil edilmiştir. Böylece bu yaklaşımın devamı niteliğinde olan ve Sidney Tarrow'un başını çektiği, Doug Mc Adam, Craig Jenkins gibi kuramcıların katkıda bulunduğu Siyasi Fırsatlar (veya Siyasi Süreçler) Teorisi ortaya çıkmıştır.

Siyasi Fırsatlar Yaklaşımı

Siyasi fırsatlar teorisi, kaynak mobilizasyonu yaklaşımını geliştirerek, onu "mekanik ve durağan karakterinden çıkarıp, sosyal hareketleri içinde bulunduğu siyasi sistemle etkileşim içerisinde incelemeyi hedefler (Lelandais, 2009: 73). Toplumsal hareketlerin ortaya çıkması ve gelişmesi gibi konularda, hareketlerin, içinde bulunduğu ortamda var olan siyasi fırsatların belirleyiciliğine vurgu yapar. Tarrow'a göre "siyasi fırsat yapısı", kişilerin başarı ya da başarısızlık beklentilerini etkileyerek onları kolektif eylemi üstlenmeye teşvik eden, siyasi çevrenin tutarlı (ancak formel ya da kalıcı olması gerekmeyen) boyutlarıdır. Siyasi fırsat yapısı kuramcılarının grubun dışındaki kaynakların mobilizasyonunu vurgular (akt. Jasper, 2002:74). Fakat buradaki siyasi fırsat vurgusu, toplumsal ilişkilerin çözümlenmesi ya da iktidar yapılarının incelenmesi gibi bir bağlamdan oldukça farklıdır. Bu yaklaşım esasen "sistem içi siyasi aktörlerin pozisyonu, devletlerin

demokratiklik dereceleri, elitlerin uyumu veya çatışması ve bunların birbirleriyle kurdukları ittifaklar gibi noktalara odaklanır” (Yıldırım, 2010: 6). Bu kuram daha çok, toplumsal hareketlerin içinde hareket ettikleri politik sistem ve onun protesto fiilleriyle olan ilişkisi üzerinde durmaktadır. Buna göre toplumsal hareketler, baskının azaltılması ile ekonomik ve politik elitler arasında belirecek bir çatışma sayesinde ortaya çıkacak olanakları kullanarak büyürler. Bu olanakların ortaya çıkmasında genellikle toplumsal hareketlerin bir etkisi olduğu iddia edilemez. Olanakların ortaya çıkması hareketlere dışsaldır (Çetinkaya, 2008b: 25). Bu yaklaşımın devlet, devletin verdiği fırsatlar ya da yaptığı baskının hafiflemesi, elitlerin durumu, (egemen) siyasi alandaki gelişmeler vb. üzerindeki vurgusu, toplumsal hareketlerin hala kurumsal politikanın bir uzantısı olarak algılandığının, sınıflandırma çerçevelerinin hala ‘kurumsallık’ etrafında kurulduğunun kanıtı sayılabilir. Buna bağlı olarak, kurumsal olan hareketler kadar olmayan hareketler de ele alınır. Fırsat yaklaşımı toplumsal hareketleri ikiye ayırma eğilimindedir. Toplumsal olarak dışlanmış grupların eylemleri kurumsal olmayan hareketler olarak görülürken, dışlanmamış grupların eylemleri kurumsal hareketler olarak ifade edilir. Bu çerçevedeki kuramcılardan McAdam toplumsal hareketi “dışlanmış gruplar cephesinde, toplum yapısındaki değişimleri desteklemeye ya da bu değişimlere direnmeye yönelik, kurumsal olmayan siyasi katılım biçimlerine müracaat etmeyi içeren örgütlü çabalar” olarak tanımlar (akt. Jasper, 2002: 73). Bu kuram, dışlanmış kesimlerin üyeleri ve eylemleriyle, dışlanmamış kesimlerin üyeleri ve eylemlerini birbirine zıt konumlarda varsayar ve değerlendirmelerini buna göre şekillendirir. Fakat kurumsal ya da kurumsal olmayan eylem biçimleri geliştirmek, tek başına dışlanmışlıkla örtüstürülelemeyeceği gibi bu kesimleri zıt konumlara yerleştirmek de toplumdaki temel yapısal bütünlükleri, sosyo-ekonomik dönüşümleri, çatışmaları ve eylem örüntülerini görmeyi daha baştan engellemektedir. Buna bağlı olarak, tüm toplumsal hareketleri ya da hareket girişimlerini de sadece siyasi fırsat yapılarına bağlayarak açıklamak, söz konusu hareketlerin ve bunları oluşturan kitlelerin taleplerini, örgütlenme-eyleme yetilerini ve kamusal-toplumsal güçlerini/ etkilerini kurumsal siyaset algısı içerisinde bir kenara iterek değersizleştirmek anlamına gelecektir.

Siyasi Fırsatlar yaklaşımı, tüm temel teorik donanımını mobilizasyon geleneğinden almakla birlikte, aynı zamanda onu geliştiren, sınırlarını genişleten bir işlev de görmüştür. Hareketleri anlamada yalnızca kaynakların değil, siyasi fırsatların da etkin olduğunu tartışma gündemine getirmiştir. Fakat gerek hareketleri gerekse siyaseti tanımlamak konusunda, mobilizasyon geleneğinin içinde yeşerdiği temel Amerikan pozitivizminden ve “çekişmecî siyaset” kavrayışından ayrılmamıştır. Toplumsal hareketlere dair her şeyi siyasi fırsatlara indirgeyen bu yaklaşım Jasper’ın (2002: 74; 78) ifadesiyle, geride siyasi fırsat yapısının parçası olmayan hiçbir şey bırakmayarak, protestonun tüm boyutlarını bu formülasyonun içine sıkıştırılmıştır. Böylece protestonun açıklanması, eylem yapma fırsatlarının açıklanması ile sınırlandırılmıştır.

Yöneltelen yoğun eleştiriler, zaman içinde mobilizasyon teorisyenlerinin, kuram üzerine yeniden düşünmelerine neden olmuştur. Charles Tilly, Sdney Tarrow ve Doug Mc Adam, ortak çalışmalarında (Dynamics of Contention, 2001) bu eleştirileri değerlendirerek karşılamaya çalışırlar. Bu kuramcılar mobilizasyon paradigmasının, “dinamik ilişki biçimleri yerine daha durağan ilişkilere odaklandığını, tekil hareketlere

dikkat kesilirken daha geniş çatışma vakaları ile az ilgilendiğini, hareketlerin karşılaştıkları tehditler ve örgütsel zaafılar yerine olanaklar ve örgütsel kaynakların genişlemesine vurgu yaptığını ve çatışmaların, hareketlerin ortaya çıkışına konsantre olmaktan daha sonraki aşamalarını pek önemsemediğini” belirtirler (akt. Çetinkaya, 2008b: 31). Bu nedenle kültür, değerler, anlamlar gibi alanları da açıklamalarına dahil etmeye çalışırlar. Böylece sosyal hareketlerin elinde bulundurduğu kaynaklar oldukça çeşitli bir yelpazede değerlendirilir. Edwards ve McCarty’nin belirttiğine göre, bir toplumsal hareketin kaynakları kültürel, ahlaki, örgütsel, toplumsal, insani ve maddi kaynaklardır (2004: 117). Kaynak, artık yalnızca para ve maddi çağrışımın ötesinde ahlaki destek, ruh halleri, simgesel değerler ve kamuoyu gibi oldukça genişleyen bir yelpazede tanımlanır. Siyasi süreç yaklaşımı için de aynı durum geçerlidir. Özellikle kültür, kültürel süreçler ve kimlikler bu yaklaşımlarda gittikçe daha fazla yer bulmaya başlar. Ancak görüleceği gibi, çeşitli kavramların ve alanların analiz çerçevesine dahil edilmesi köklü bir niteliksel farklılığı ifade etmemekte, aynı anlam çerçevesi içerisine dahil edilen daha fazla ampirik (ve bu yaklaşımın bakış açısıyla stratejik-mekanik) veri anlamına da gelebilmektedir. Bu noktayı vurgulayan Jasper’a göre de, mobilizasyon paradigmasında kimi zaman zengin stratejik ya da kültürel dinamikler öylesine indirgenir ki, bu dinamikler sabit ve önceden var olan kaynaklar gibi analiz edilir (2002:68). Aynı şekilde, aktörlerin politik ifade biçimleri ya da hareketlerin politik eylemlilikleri de sadece hükümetle girilen ilişkilere indirgenmeye devam etmektedir. Anlaşılmaktadır ki, bir yaklaşımın zenginliği ya da yaratıcılığı sadece analiz çerçevesine dahil ettiği unsurlarla değil, bu unsurları analitik olarak nasıl değerlendirdiği ya da nasıl bağlamsallaştırdığı ile de ilgilidir.

Sonuç

Genel olarak özetlemek gerekirse; belirli açılardan değişiklik göstermelerine rağmen mobilizasyon teorisyenleri temelde belli ortak varsayımları paylaşmaktadırlar. Cohen (1999: 114) bunları şöyle sıralamaktadır:

- 1-Sosyal hareketler kolektif davranışın çatışmacı perspektifinden anlaşılmalıdır;
- 2-Kolektif hareket, grupların çıkarlarını rasyonel bir biçimde savunmalarını içerir;
- 3-Amaçlar ve şikayetler güç ilişkilerinin daimi ürünüdürler ve hareketlerin oluşumunu açıklayamazlar;
- 4-Hareketin oluşumu kaynaklar ve fırsatlardaki değişimlere bağlıdır;
- 5-Başarı, grubun bir siyasal aktör olarak tanınması veya artan maddi fayda ile gerçekleşir;
- 6-Hareketlilik, büyük ölçekli, özel amaçlı, bürokratik ve resmi örgütlenmeleri kapsar.

Anlaşılabileceği üzere mobilizasyon geleneği (ve türevleri) toplumsal hareketleri anlama ve açıklamada, devlet-toplum, baskı grupları-egemen siyaset kurumları/aktörleri vb. gibi ikiliklerle hareket etmektedir. Bunun hem sonucu hem de nedeni olarak rasyonel-

kurumsal, araçsal ve stratejik bir bakış açısına sıkışmış durumdadır. Temelinde, kitle toplumu teorilerinin bulunduğu pozitivist düşünme biçiminin ve “çekişmeci siyaset” (Tilly ve Tarrow, 2006) algısının bu yaklaşımın temel belirleyeni olduğu iddia edilebilir. Kitle toplumu ve kolektif davranış teorilerinden daha gelişkin bir kuram olsa da, toplumu ve politik etkinliği hala aynı statik, tanımlı, kurumsal, bürokratik ve seçkinci tavrı ile ele almaktadır. Örneğin Oberschall (1973) için, hareketlerin başarıya ulaşması, hareketin liderlerinin şirket yöneticileri gibi hareket edebilmelerine bağlı olarak ekonomik ve politik seçkinlerin (ve bu seçkinlerin kurumlarının, örgütlerinin) desteğini almasına bağlıdır. Söz konusu seçkinlerin ekonomik, politik ve maddi anlamda sahip oldukları kaynaklar nedeniyle, bir hareketin halktan daha çok bu grupların desteğini alması önemlidir. Dolayısıyla toplumsal hareket, bir hareketten daha çok bir baskı grubu ya da lobcilik olarak algılanmaktadır. Bu ve benzeri yaklaşımlar neticesinde mobilizasyon kuramları toplumsal hareketleri neden-sonuç ilişkilerine bağlı, ortaya çıkışı ve sürekliliği mekanik stratejilere dayanan rasyonel karar kümeleri olarak anlamlandırmaktadır. Belki de vurgulanması gereken en önemli nokta şudur: Mobilizasyon yaklaşımı toplumsal hareketleri, toplumsal ‘bütünlüğü’ kuşkuya düşürecek, hakim siyaset mekanizmasını/toplumsal döngüyü kesintiye uğratabilecek hareketler olarak değil, tam tersine bu mekanizmanın meşruiyetini ve bütünlüğünü sağlayacak bir etkinlik olarak tanımlamaktadır. Aynı şekilde hareketin katılımcıları da toplumsal ve iktisadi konumlarıyla değil, bu özelliklerinden görece yalıtık “birey”ler olarak ele alınmaktadır.

Ancak bu paradigmayı eleştirenler özellikle başka bir boyuta dikkat çekmektedirler. Kaynak mobilizasyonu paradigmasının, sosyal hareketleri yalnız rasyonel ve faydacı birer baskı grubuna indirirken bu hareketlerin kültürel, yapısal ve kimlik boyutunu görmeyi engellediği eleştirileri sıklıkla yapılmaktadır (bkz. Cohen ve Arato, 1992). Diani’ye göre de yeni toplumsal hareketler sadece kaynaklar ya da siyasal fırsatlar üzerine girilen bir mücadele alanını değil, toplumsal varoluşa dair anlamlandırmaları ve gerçekliğe ilişkin farklı tanımlama biçimlerini –ve buna dair mücadeleleri- de kapsamaktadır (1992: 10-11). Tüm bu nedenlerle mobilizasyon kuramlarının yeni toplumsal hareketler literatüründe önemli bir yer edinmekle birlikte, bu hareketleri açıklamak konusunda yeterli bir çerçeveye sahip olamadığı söylenebilmektedir.

Kaynaklar

Belek, İlker, (1997). *Postkapitalist Paradigmalar*, İstanbul: Sorun

Bora, Tanıl, (1990). ‘Yeni Toplumsal Hareketler’e Dair Notlar, *Birikim*, 13, Mayıs, s. 49-53.

Callinicos, A., Harman, C., (2006). *Neoliberalizm ve Sınıf*, Osman Akınhay (çev.). İstanbul: Locus

Castel, Robert, (2001). İşçi Sınıfı Partiyi Niçin Kaybetti?. Onur Soyer (çev.). *Birikim*, 146, Haziran, s. 30-34.

Cohen, J., Arato, A. (1992). *Social Movements and Political Theory*, Cambridge: MIT Press.

Cohen, Jean, (1999). Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Tartışmalar ve Sosyal Hareketler. Kenan Çayır (der.), *Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar*, İstanbul: Kaknüs, s. 109-130.

Coşkun, Mustafa Kemal, (2007). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*. Ankara: Dipnot

Çayır, Kenan, (1999). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler. Kenan Çayır (der.), *Yeni Sosyal Hareketler-Teorik Açılımlar*, İstanbul: Kaknüs, s. 13-33.

Çetinkaya, Y., Doğan, (2008a). Toplumsal Hareketler Derlenir Toplanır mı?. Çetinkaya, Y. Doğan (der.), *Toplumsal Hareketler-Tarih, Teori ve Deneyim*, İstanbul: İletişim, s. 9-14.

Çetinkaya, Y. Doğan, (2008b). Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler. Çetinkaya, Y. Doğan (der.), *Toplumsal Hareketler-Tarih, Teori ve Deneyim*, İstanbul: İletişim, s. 15-61.

Diani, Mario, (1992). The Concept of Social Movements, *The Sociological Review*, vol. 38, s. 1-25.

Edwards, B., McCarty, J.D. (2004). Resources & Social Movement Mobilization, David A. Snow vd. (der.) *The Blackwell Companion to Social Movements*, Blackwell Publishing.

Jasper, James. M., (2002). *Ahlaki Protesto Sanatı*, Senem Öner (çev.). İstanbul: Ayrıntı

Johnston, H., Larana, E., Gusfield, J. R., (1999). Kimlikler, Şikayetler ve Yeni Sosyal Hareketler. Kenan Çayır (der.), *Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar*, İstanbul: Kaknüs, s. 131-108.

Lelandais, Gülçin Erdi, (2009). Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme. Çoban, B. (haz.), *Yeni Toplumsal Hareketler*, İstanbul: Kalkedon, s. 63-90.

Marcuse, Herbert, (1998). *Karşı Devrim ve İsyân*. Gürol Koca, Volkan Ersoy (çev.). İstanbul: Ayrıntı

McCarty J. D., Zald, M., (1977) Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory, *Journal of American Sociology*, 82:12 s. 12-41.

Melucci, Alberto, (1999). Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması. Kenan Çayır (der.), *Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar*, İstanbul: Kaknüs, s. 81-108.

Oberschall, Antony, (1973). *Social Conflict and Social Movement*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Offe, Clause, (1999). Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. Kenan Çayır (der.), *Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar*, İstanbul: Kaknüs, s. 53-80.

Savran, Gülnur, (1992). Marksizm ve Yeni Toplumsal Hareketler Tartışması, *Sınıf Bilinci Dergisi*, 11, Ekim, s. 6-27.

Şaylan, Gencay, (2003). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, Ankara: İmge.

Tilly, Charles, (1977). *From Mobilization to Revolution*, Michigan: University of Michigan Press.

Tilly, C. Tarrow, S., (2006). *Contentious Politics*, Paradigm Publishers.

Touraine, Alain, (1999). Toplumdan Toplumsal Harekete. Kenan Çayır (der.), *Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar*, İstanbul: Kaknüs, s. 35-52.

Wood, Ellen M., (2011). *Sınıftan Kaçış*, İstanbul: Yordam.

Yıldırım, Yavuz, (2010). Tekel Direnişi Bir Toplumsal Hareket Miydi? *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi GETA Tartışma Metinleri*, No: 111, Eylül.